

FRANSA İŞGALİ ÖNCESİ CEZAYİR'İN DURUMU (1792-1830)

THE STATUS OF ALGERIA BEFORE THE INVASION OF FRANCE (1792-1830)

СТАТУС АЛЖИРА ДО ВТОРЖЕНИЯ ФРАНЦИИ (1792-1830)

Gökçen KALKAN*

ÖZ

Cezayir'in Osmanlı hâkimiyeti altındaki dönemi, Cezayir tarihinde derin izler bırakan önemli bir dönemdir. Cezayir, Osmanlı hâkimiyeti öncesinde birbirinden bağımsız birkaç krallık ve emirliğin olduğu siyaseten parçalı bir coğrafi yapıya sahipken, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte kendi coğrafi ve siyasi birliğini sağlayabilmiştir. Osmanlı öncesi Cezayir'de var olan emirlikler ve çeşitli siyasi oluşumlar, Batı Akdeniz'de etkilerini ortaya koyan güçlü bölgesel devletler olarak ortaya çıkmamışlardır. Ancak Osmanlı döneminde Cezayir'in siyasi ve coğrafi birliğinin sağlanmasıyla bu durum değişiklik göstermeye başlamıştır. İstikrarlı durum, 17. yy'ın ortalarına kadar devam etmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Cezayir'de yaşanmış olan iç anlaşmazlıklar, Cezayir'deki Osmanlı yönetiminin yozlaşması, bölgedeki isyan ve itaatsizliklerin çoğalması ve batıl inançlara dayanan bir din anlayışı benimseyen tasavvufi bir geleneğin ortaya çıkması gibi sebepler, Cezayir'in Akdeniz'deki gücünü git gide kaybetmesine yol açmıştır.

Cezayir'in kendi içinde yaşadığı ve çeşitli alanlara yansıyan çöküşü, eyaletin Fransa tarafından işgal edilmesini kolaylaştıran tüm temel koşulların oluşmasını sağlamıştır. Cezayir'de özellikle otorite alanında ortaya çıkan aciziyet, Fransa'nın uyguladığı ve uzun süre devam ettirdiği deniz kuşatmasını kıramamasına sebep olmuştur. Ardından Fransa'nın başlattığı işgal harekâtı başarılı olmuş ve Cezayir'de yaklaşık üç yüz yıl hüküm süren Osmanlı hâkimiyeti son bulmuştur. Asırlar boyunca Cezayir'e yönelik bütün saldırı ve işgal girişimlerini boşa çıkaran güçlü Osmanlı donanması ve deniz birlikleri, bu işgali engellemeye dönük ciddi bir direniş gösterememiştir.

Bu çalışmada, Cezayir'de Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesi ve 1830'da Fransız işgaline uğramasını kolaylaştıran iç meseleler, değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hâkimiyeti, Cezayir, Fransa, Cezayir Donanması, İsyân.

* **ORCID:** [0000-0003-1395-2396](https://orcid.org/0000-0003-1395-2396), Dr. Türk İşbirliği & Koordinasyon Ajansı Cezayir Koordinatörü. gokcenkalkan@hotmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Kalkan, G. (2023). FRANSA İŞGALİ ÖNCESİ CEZAYİR'İN DURUMU (1792-1830). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (59), 102-111. DOI: [10.17498/kdeniz.1347731](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1347731)

ABSTRACT

Algeria the Ottoman period shaped the Algerian history. The Algeria had multiple distinct kingdoms and emirates before the Ottoman conquest, but the Ottomans united its geographical and political framework. The emirates and political forms of pre-Ottoman Algeria prevented it from becoming a major regional state in the Western Mediterranean. The Ottoman period's governmental and geographical unification of Algeria changed this. This stable arrangement lasted until the mid-17th century. Algeria's power in the Mediterranean increased due to internal conflicts in Algeria during the last period of the Ottoman Empire, the corruption of the Ottoman administration, the proliferation of rebellions and disobedience, and the rise of a superstitious Sufi tradition caused his loss.

The fall of Algeria in numerous locations created all the conditions for France to occupy the province. Algeria was unable to overcome France's long-running naval blockade due to its authority weaknesses. After a victorious French invasion, the Ottoman rule in Algeria ended after nearly three centuries. The formidable Ottoman navy and naval units, which had failed all Algerian invasions for ages, could not stop this invasion.

In this research, the internal factors that contributed to the collapse of Ottoman rule in Algeria and France's invasion in 1830 are evaluated.

Keywords: Ottoman domination, Algeria, France, Algerian navy, Rebellion.

АННОТАЦИЯ

Период нахождения Алжира под властью Османской империи, важный период, оставивший глубокий след в истории Алжира. Хотя Алжир имел политически фрагментированную географическую структуру, в которой до османского владычества образовалось несколько независимых королевств и эмиратов, он смог обеспечить свое географическое и политическое единство с османским владычеством. Эмираты и различные политические образования, существовавшие в доосманском Алжире, не могли возникнуть как мощные региональные государства, оказывавшие влияние в Западном Средиземноморье. Однако с политическим и географическим единством Алжира в османский период эта ситуация стала меняться. Стабильное положение сохранялось до середины 17 века. Такие причины, как внутренние конфликты, имевшие место в Алжире в последний период существования Османской империи, коррумпированность османской администрации в Алжире, распространение восстаний и неповиновения в регионе, появление суфийской традиции, принявшей Суеверное понимание религии привело к постепенной утрате власти Алжира в Средиземноморье.

Распад Алжира сам по себе и отразившийся на различных территориях обеспечил все основные условия, облегчившие оккупацию провинции Францией. Слабость, возникшая в Алжире, особенно в сфере власти, привела к тому, что Франция смогла прорвать морскую осаду, осуществленную и поддерживаемую в течение длительного времени. Затем операция вторжения, инициированная Францией, увенчалась успехом, и османскому владычеству, длившемуся почти триста лет, в Алжире пришел конец. Мощный османский флот и военно-морские части, веками терпевшие поражение во всех нападениях и попытках вторжения в Алжир, не могли оказать серьезного сопротивления, чтобы предотвратить это вторжение.

В этом исследовании оценивались конец османского владычества в Алжире и внутренние проблемы, которые способствовали французской оккупации в 1830 году.

Ключевые слова: Османское господство, Алжир, Франция, алжирский флот, восстание.

Fransa İşgali Öncesi Cezayir'in Durumu (1792-1830)

GİRİŞ

İncelediğimiz bu dönemde, Cezayir'in devlet düzeni içerisinde hem siyasi hem de askeri yapı dâhilinde istikrarın hüküm sürmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eyaletin farklı bölgelerinde güvenlik ihlallerinin de vuku bulduğu görülmektedir. Cezayir'de yaşanan istikrarsızlığın boyutunu vurgulamak için 1790-1830 tarihleri arasında toplam sekiz defa Cezayir Dayısının değiştirildiğinin zikredilmesinde fayda vardır (Khodja, 2005, s. 113-116). Bu dönemde bazı dayılar, suikasta kurban gitmiş öldürülemeyen dayılar ise, sadece birkaç aylığına buldukları pozisyonları koruyabilmişlerdir (Saidouni ve Boubudli, 1984/4, s. 41). Şüphesiz yönetimin en üst düzeyinde sürekli yaşanan değişimler-nedenleri ve koşulları her ne olursa olsun- o dönem Cezayir'indeki yöneticiler arasında yaşanan idari ve siyasi uyumsuzluğun derinliğine işaret etmektedir.

Dayıların sürekli değişmesi, Cezayir'deki siyasi istikrarsızlığın tek nedeni değildir. Yaşanan bu değişiklikler, Beylik düzeyindeki yöneticileri, merkezi ve yerel idareyi de kapsamaktaydı (al Madani, 1974, s. 162-163). Yeni Bey tayin edildiğinde görevinden alınan Bey ile onun emri altında çalışanların da aynı şekilde görevlerinden azledilme vakalarında artış olmuştur. Beyliğin başına yeni bey atandığında, çalışmalarında kendisine yardımcı olabilecek yeni kıdemli yardımcı ekip tayin ettiği, kendisinden önceki dönemde yerel yönetimin başında olan ve eski Bey'e hizmet veren bütün yetkililerin görevlerini de sonlandırdığı görülmektedir (Şvitam, 2011, s. 30). Şüphesiz bu değişikliklerin pek çok farklı nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları eski beye tabii olan kişilerden kurtulmak, diğerleri ise yeni beyin atanmasını destekleyen ve bu görevi alabilmesinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde katkısı olan kişileri ödüllendirmek içindi. Ancak bu durum, yeni atanan bazı beylerin beylik işlerinin idaresinde kendileriyle uyumlu bir şekilde çalışacak ve bahsi geçen alanlarda gerekli beceriye sahip olan kişileri görevlendirmeye çalıştıkları gerçeğini değiştirmemekteydi. Dolayısıyla, bu dönemde yaşanan gerçekleri basite indirgeyerek, beylerin beyliklerden topladıkları vergilere veya asi kabilelere kestikleri para cezasından elde ettikleri mali gelirlere el koyma arzularının olduğu şeklinde sınırlamanın uygun olmayacağı görülmektedir. Alınan bu önemlerin arkasındaki sebepler ne olursa olsun; idari, askeri ve güvenlik yapılarındaki değişiklikler, günün şartlarıyla sınırlı olduğu takdirde kabul edilebilir. Ancak bu değişiklikler, her yeni Bey atandığında sürekli tekrar eden bir davranış haline dönüştüğü için, şüphesiz eyaletteki siyasi istikrarın önemli ölçüde zarar görmesine ve ciddi güvenlik sorunlarının vuku bulmasına neden olmuştur.

1. CEZAYİR'DE OSMANLI YÖNETİMİNE KARŞI İSYANLAR

1.1. Osmanlı İdaresine Karşı İsyanlar

İşgal öncesi Cezayir'deki Osmanlı'nın idari yönetimi içinde bulunan aksaklıklar ve zaman zaman yönetime ehil olmayan kişilerin atanması, hassas bir denge üzerindeki Cezayir'in sosyal ve siyasi ortamını olumsuz yönde etkilemekteydi. Eyaletteki içtimai ve siyasi bozulma durumu, Cezayir'in farklı bölgelerinde birkaç isyanın patlak vermesiyle ivme kazanmıştır. Eyalette yaşanan isyan hareketlerinin bazılarının Sufi şahsiyetlerin önderliğinde yürütülmesi sebebiyle dini boyut kazanmıştır. Bazı isyanlar ise, imtiyaz kazanmak veya mevcut imtiyazlarını kaybetmemek için bilinen kabileler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kabile isyanlarında kabilenin önde gelenleri, çoğu kez ödemeleri gereken vergileri ödemeyi reddetmişler veya bağlı oldukları beylik tarafından kendilerine tahsis edilen yerel yetki sınırlarını aşarak hareket etmişlerdir. Bu durum, beyliğin genel güvenliğini ve istikrarını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Cezayir'deki Osmanlı yönetimi zaman zaman bu kabilelere boyun eğdirmek için baskıcı ve cezai önlemler almak ve onlara karşı kabile işlerini yerel yönetimin belirlediği temel ilkelere bağlı kalarak sürdürmelerini sağlamak için güç kullanmak zorunda kalmıştır.

İncelenen dönem içerisinde bazı etkili mutasavvıf din adamlarının önderliğinde yürütülen isyan hareketleri de görülmüştür. Dini motivasyonlu isyan hareketlerinin hedeflerinin her ne kadar yerel olduğu görülse de söz konusu isyanların bir kısmının Tunus Beyi'nin ve Fas Sultanı'nın emriyle vuku bulmuş olduğu bilinmektedir. Bu hakikatten hareketle, bazı isyanların yerel saiklerle başlatılmadığı ifade edilebilir. Aynı dönemde vuku bulan Ticaniye İsyanı gibi Sufi isyanları ise beylik merkezlerine uzak bölgelerdeki etkili bazı Sufi liderlerin, iktidarın kontrolüne dair duydukları yakınmaların bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bazılarının devrim olarak adlandırdığı bu tür isyanlara yol açan sebepler, her ne olursa olsun ve ne şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, bölgede bulunan Osmanlı yönetiminin sivil ve askeri olarak yorulmasına ve zayıflamasına büyük oranda sebep olmuştur. Olayların patlak verdiği bölgelerde yıllarca süren isyan ateşini söndürmek, sarsılan istikrarı ve güvenliği tekrar kazanmak ve eski haline getirmek için çok para ve çaba harcanmıştır. Cezayir'in bu dönemde tanık olduğu isyan hareketlerinin önemli kabul edilenleri aşağıda kısaca sıralanmıştır:

1.1.1. İbnu'l Ahraş İsyanı (1219 H/ 1804 M)

1798 yılında hac vazifesini yerine getiren İbnu'l Ahraş¹, Hicaz'dan dönüşü yolunda Mısır'a gitmiştir (al Antari, 1974, s. 29; al Mazari, 1990/1, s. 299-300). Fransızlar tarafından Mısır'a yönelik olarak başlatılan işgal hareketine şahitlik etmiş ve Mısır ordusunun saflarında Fas ve Cezayir'li gönüllülerden oluşan bir grupla birlikte Fransız ordusuna karşı yürütülen direnişe katılmıştır (Bin Emir Abdulkadir, 1903, s. 77; al Zahhar, 2016, s. 85). Bir süre Fransızlara karşı savaştıktan sonra, Cezayir'e dönüş yolunda Tunus'a uğrayan İbnu'l Ahraş Tunus Beyi Hammuda Paşa ile tanışmıştır. Hammuda Paşa İbnu'l Ahraş'a Cezayir'deki Türk yönetimini kötülemiş ve Türklere karşı savaşması için teşvik edip cesaretlendirmiştir. Ayrıca kendisine Türklere karşı vereceği savaşta ihtiyaç duyabileceği her türlü desteği sağlama sözünü de vermiştir (al Zahhar, 2016, s. 85). Hammuda Paşa, İbnu'l Ahraş'ın Cezayir'deki durum hakkında hoşnutsuzluğunu ve isyan çıkarma hususundaki eğilimini fark etmiş, o'nu isyan çıkarması için motive etmiş ve böylece Cezayir yöneticilerinin bu isyanla meşgul olmasını sağlayarak Tunus'u kontrol altına alma arzusundan uzaklaştırmak istemiş olması muhtemeldir.

Görünüşe göre Hammuda Paşa'nın isyan konusundaki telkinleri etkili olmuş ve İbnu'l Ahraş tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu telkinler İbnu'l Ahraş'da zaten var olan Cezayir'deki Osmanlı yönetimini sonlandırıp enkazından yeni bir devlet oluşturacak olan bir harekete öncülük etme hevesini artırmıştır. Bu düşünceyle Tunus'tan ayrılarak Konstantin'e doğru yola koyulan İbnu'l Ahraş oradan Jijel'e giderek, kendisinin beklenen Mehdi olduğunu, mucizeler sahibi olduğunu ve düşman kurşununun ne kendisine ne de tebaasına isabet edemeyeceğini dile getirerek kendisine inananları etrafında toplamaya başlamıştır (al Antari, 1974, s. 85).

İbnu'l Ahraş'ın yürüttüğü bu aktif propaganda faaliyeti sayesinde, fikirleri müritlerinin ve halkın nezdinde hızlıca yayılarak, kendisine çok sayıda taraftar kazandırmıştır (al Antari, 1974, s. 29-30). Müritlerinin sayısı binlere ulaşınca taraftarlarını toplayarak Doğu Beyliğinin merkezi olan Konstantin şehri üzerine yürüdü ve bir gün boyunca şehri kuşatma

¹İbnu'l Ahraş ismiyle bilinmektedir. Soyu bilinmemekle beraber, bazı kaynaklarda Faslı olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Peygamber Efendimizin soyundan geldiğini ve beklenen Mehdi olduğunu iddia etmiştir. İnsanları etkilemek için sihri kullanmıştır. Bu da halkın etrafında toplanıp ona tabi olmalarına neden olmuştur.

Fransa İşgali Öncesi Cezayir'in Durumu (1792-1830)

altında tuttu. Yerli halkın kısa sürede toparlanarak kuşatmaya karşı koyması üzerine İbnü'l Ahraş'ın gücü yerle bir oldu (al Mazari, 1990/1, s. 20; Saidouni, 2000, s. 264).

Ardından 1804 yılında Konstantin Beyi Osman Paşa, İbnü'l Ahraş'ı tamamen yok etmek için kapsamlı bir harekât başlatmış, ancak İbnü'l Ahraş Cezayir'in doğusunda yer alan al Koul şehrinin al Zuhur Vadisi'ne kaçarak kurtulmayı başarmıştır. Osman Paşa, İbnü'l Ahraş'ı yakalamak için takip etmiş ve kendisine eşlik eden arkadaşlarıyla birlikte İbnü'l Ahraş'ın kurmuş olduğu pusuda hayatlarını kaybetmişlerdir (al Zahhar, 2016, s. 86). Osman Paşa'nın vefatından sonra, Dayı Mustafa Paşa (1798-1805)², Abdullah Bin İsmail'i³ Konstantin Beyi olarak tayin etmiş ve ona İbnü'l Ahraş'ın ortadan kaldırma emrini vermiştir (Bin Emir Abdulkadir, 1903, s. 77; Saidouni, 2000, s. 276-277; al Zahhar, 2016, s. 71-90). Yeni Konstantin Beyi İbnü'l Ahraş'ın yakalanması için çok sayıda harekât düzenlemiştir. Ağır yenilgiye uğrayan İbnü'l Ahraş, Cezayir'in doğusunu terk ederek, Osmanlı yönetimine karşı isyanını ilan eden Şeyh Abdulkadir Şerif'e katılmıştır (Bin Emir Abdulkadir, 1903, s. 77; Saidouni, 2000, s. 277-278).

1.1.2. Darkavi İsyanı (1802-1816)

19. yüzyılın başlarında Cezayir'deki Osmanlı yönetimine karşı başlayan Darkavi İsyanı, kurucusu ve komutanı İbn Darkavi⁴ ismiyle bilinen Şeyh Abdulkadir el Şerif ile başlamıştır (al Nasiri, 1997, s. 109-110; al Mazari, 1990/1, s. 302-303; al Ziyani, 2013, s. 272; Makidache, 2017/25, s. 129-141).⁵ Bu isyan, İbn Darkavi'nin Fas'tan dönüşünden sonra Cezayir'de Osmanlı yönetimine karşı başlattığı en büyük isyanlardan biridir. İsyanında "emr-i bi'l maaruf ve nehyi ani'l münker" (iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak) için Türklerin Cezayir'de yaydığı fesada karşı bir duruş sergilediğini dile getirmiştir (al Zahhar, 2016, s. 85). al Zahhar bunu şu ifadelerle dile getirmiştir: "*Türklere karşı isyan etme hususunda Arapların şeriri ortaya çıktı ve isyan zamanın geldiğini iddia etti, Araplar ve bazı kabileler de onun peşinden gitti.*" (al Ziyani, 2013, s. 272-273; al Zahhar, 2016, s. 84). İbn Darkavi, 1802 yılında Osmanlı otoritesine karşı isyanını ilan etmiş ve Cezayir'in batısında bulunan al Haşme, al Zimala ve al Davavir gibi kabileler de İbn Darkavi'yi desteklemiştir (al

²Dayı Mustafa Paşa: Hasan Paşa'nın vefatından sonra Cezayir'e dayı olarak atanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a karşı savaşının desteklenmesinde katkıları olmuştur. Hüküm sürdüğü sürece, Cezayir, Avrupa ve Amerika seferlerine maruz kalmasıyla tarihe damga vurmuştur. İngiltere'nin Cezayir'e karşı düzenlediği sefer, Cezayir deniz kuvvetlerinin Amerika deniz kuvvetleriyle çatışması gibi örnekler verilebilir. Bunun yanı sıra Fransa'nın Mısır'a karşı seferi ve Cezayir'in farklı bölgelerinde patlak veren isyanlar onun dönemindeydi.

³Abdullah Bin İsmail Bey: Dar el Sultan'ın doğusunda bulunan el Haşna'nın komutanıdır. Dayı Mustafa Paşa, Osman Paşa'nın katledilmesinden sonra kendisini Doğu Beyliğinin Bey'i olarak tayin etmiştir. İbnü'l Ahraş'ın isyanını durdurabilmiştir. Bu da halkın kendisine tepki göstermesini neden olmuştur. Bundan ötürü Cezayir'in batısında bulunan el Şerif el Kardavi'nin birliğine katılmak zorunda kalmıştır.

⁴Şeyh Abdulkadir Ben Şerif: İbn Darkavi ismiyle bilinmektedir. Kendisi din âlimidir. Muaskar yakınlarında bulunan el Kaytana Zaviyesi'nde büyüüp dini eğitimini almıştır. Daha sonra Fas'a taşınarak Fas'ta tarikat lideri Mevla Abdullah Ben Muhammed Darkavi ile iletişime geçmiş ve kendisinden tarikatın liderliğini devralmıştır. Daha sonra doğduğu yere geri dönerek, Osmanlı'ya karşı başlatılan isyanın liderliğini yapmıştır.

⁵Darkavi Tarikatı: Şazeli Sünni Sufi tarikatlarından biridir. Ali Ben Abdullah el Fasi adıyla bilinen el Şerif İdris'in kurmuş olduğu bir tarikatır. Kendisinin vefatından sonra tarikatın liderliği öğrencisi olan Muhammed el Arbi el Darkavi'ye geçmiştir. Darkavi'nin ismi, el Sous el Aksa'da ve el Sous el Adna'da bulunan Darka kabilesinden gelmiştir. Daha sonra Cezayir, Tunus ve Libya'nın çeşitli medreselerinde yayılmıştır.

Ğarbi, 1986, s. 172). Bunun üzerine Mustafa el Acemi Bey⁶ isyanı bastırmak için İbn Darkavi'nin üzerine Beylik merkezinden bir askeri birlik göndermiş, ancak bu birlik ağır bir yenilgiye uğramıştır (al Vahrani, 1974, s. 73; al Mazari, 1990/1, s. 301; al Mazari, 1990/1, s. 305). Bu bağlamda, Darkavi'nin yönetime karşı elde ettiği başarı neticesinde, isyanı bütün batı Beyliğine yayma cesaretini kazandığı görülmüştür. Nitekim aşiret liderlerine birer mektup göndererek kendisini desteklemelerini talep etti ve kendisini Cezayir'in hâkimi olarak ilan etti. Mektupta aşiretlerin reislerine, onları Türklerin zalimliklerinden kurtardığını ve Beyliğe ödemeleri gereken vergi cezalarını kaldırdığını bildirdi. Bu haberden etkilenen halkın bir kısmı, peşinden gitmiştir (al Vahrani, 1974, s. 74). İbn Darkavi, Beyliğin eski başkenti olan Muaskar (Maskara) şehrini ele geçirdikten sonra Batı Beyliğinin çoğunu işgal etmiş, isyanı Milyana şehrinden Tilimsen şehrine kadar yaymıştır (Bin Emir Abdulkadir, 1903, s. 76). Ziyyani'nin anlattığına göre daha sonra Oran şehrine yönelmiş ve civardaki kabileleri kendisini desteklemeye zorlamış ve tehdit etmiştir. Bunun üzerine İbn Darkavi'nin kendilerine saldırmaktan korkan birçok aşiret de peşinden gitmeye başlamıştır (Buaziz, 1985, s. 114; al Mazari, 1990/1, s. 306-309; al Ziyani, 2013, s. 274). İbn Darkavi, Batı Beyliğini ele geçirdikten sonra Oran şehrini birkaç ay süren şiddetli bir kuşatma altına almıştır (Buaziz, 1985, s. 306-309; al Ziyani, 2013, s. 275). Ancak askeri ekipman eksikliğinden dolayı Oran'ı eline geçiremeyen İbn Darkavi'yi, etrafındaki aşiretler de teker teker terk etmiş ve dolayısıyla ağır yenilgiler yaşamıştır. İyice yalnızlaşınca Fas sınırlarında bulunan Beni Yaznasen aşiretine sığınmış ve bir süre sonra oradan Fas'a kaçarak canını kurtarmayı başarmıştır. 1809 yılında vefatıyla birlikte isyan da son bulmuştur.

1.1.3. Ticaniye İsyanı 1826

Ticaniye tarikatının lideri olan Şeyh Muhammed İbn Ahmed İbn Muhtar el Ticani⁷, Cezayir'in batısında Osmanlı yönetimine karşı "emri bil maaruf ve nehyi anil münker" sloganı ile bir isyan başlattı (Saida, 2014, s. 72-87). Arapların önde gelen kabileleri de kendisini desteklemesiyle ciddi sayılacak bir güç kazandı (al Mazari, 1990/1, s. 54; al Zahhar, 2016, s. 159). 1827 yılında topladığı güçlerle birlikte Muaskar şehrine doğru harekete geçmiştir. Hasan Bey, isyanı bastırmak için büyük bir askeri güçle harekete geçince Ticani'yi destekleyen kabilelerin çoğu geri çekilerek Ticani'yi yalnız bırakmışlar ve kendisini destekleyen sadece 300 kişi kalmıştır (al Zahhar, 2016, s. 160). Savaş sırasında Şeyh Ticani öldürülerek kafası kesilmiş ve Cezayir'e gönderilmiştir. Ele geçirilen kılıcı ise Sultan II Mahmud'a verilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir (al Mazari, 1990/1, s. 360; al Zahhar, 2016, s. 150).

1.1.4. Halk Ayaklanmaları

Bu dönemde Cezayir'in güvenliğine yönelik tehditler, sadece farklı tarikat liderlerinin başlattığı isyanlar ile sınırlı değildir. Bazı aşiretlerin ayaklanmaları ve Cezayir Valiliğine ödemeleri gereken vergileri ödememeleri veya yerel aşiret sorunlarını gerekçe göstererek civardaki diğer aşiretlere yapılan saldırılar da bölgenin güvenliğini sarsmaktaydı. Netice olarak Osmanlı yönetimi bu aşiretleri kendisine boyun eğdirmek, mali yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak, civardaki aşiretlere düzenlenen saldırıları

⁶Mustafa İbn Abdullah el Manzali el Acemi Bey (1800-1805): Batı Beyliğin yönetimini 1801 yılında ele almıştır. Yönetimi sırasında Darkavi İsyanı patlak vermiştir. İsyanı bastırma konusunda başarısız olduğundan dolayı Cezayir Dayısı kendisini azletmiştir.

⁷Muhammed İbn Ahmed İbn al Muhtar el Ticani (1737-1815): Ticani Tarikatının kurucusudur. Ain el Madi'de tefsir ve hadis müderrisliğini yapmıştır. Cezayir, Tunus, Fas, Mısır ve Hicaz'da din eğitimi almıştır.

Fransa İşgali Öncesi Cezayir'in Durumu (1792-1830)

engellemek ve saldırıya uğramış olan aşiretlere vermiş oldukları zararları tazmin etmeye zorlamak için askeri güç kullanmaya mecbur kalmıştır. Devlet otoritesine boyun eğmek zorunda kalan bu aşiretler, kamu güvenliğini ihlal edip, yerel yönetime karşı isyan ettikleri için para cezasına çarptırılmışlardır. Bu tarz ayaklanmaların yaşandığı bölgeler arasında 1804, 1810, 1823'te Curcura, 1818,1823'te Al Namamşa ve Al Avras ayaklanmaları zikredilebilir (Hilali, 2006, s. 189-204).

2. CEZAYİR DENİZCİLİĞİNİN DURUMU

2.1. Cezayir'e Karşı Avrupa Ülkeleri Tarafından Düzenlenen Askeri Seferler

Cezayir'deki Osmanlı hâkimiyetinin son yıllarında eyalette yaşanan siyasi istikrarsızlık ve kötüleşen güvenlik şartlarına ilaveten, bu dönemde çeşitli Avrupa ülkelerinin Cezayir'e yönelik saldırılar gerçekleştirmeye başladıkları da görülecektir. Her ne kadar Cezayir, Osmanlı Devleti'ne tabi olduğundan beri Avrupa ülkeleri tarafından askeri saldırılara maruz bırakılsa da, bu dönemde olduğu kadar sık ve güçlü saldırılar olmamıştır (Chouder, 2015, s. 166-327).⁸ Bahsi geçen dönemlerde, Avrupa ülkeleri tarafından deniz saldırısı sayılarının artmasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır.

Avrupa ülkeleri tarafından Cezayir'e karşı düzenlenen bu saldırılar başarısızlıkla sonuçlansa da, her seferin sonunda Cezayir'e, yapılan seferlerin masraflarını tazmin etmek ve esirlerin serbest bırakılmasını öngören bir barış anlaşması dayatılmaktaydı. Çoğu zaman bu seferler, Cezayir'deki siyasi durumun daha da kötüleşmesine ve bölgede yaşanan gerginliğin artmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak bazı Dayılar ve Bakanlar ya suikasta uğramış ya da görevlerinden azledilmişlerdir Doğal olarak bu tip olaylar eyaletteki ve bölgedeki siyasi durumun kötüleşmesine ve eyalette kaos ve kargaşa çıkmasına neden olmaktadır (Bouchnafi, 2005, s. 97-108).

3. CEZAYİR DONANMASININ DURUMUNUN KÖTÜLEŞMESİ VE CEZAYİR'DEKİ DURUMA ETKİSİ

Avrupa ülkelerinin deniz saldırıları karşısında inanılmaz bir güce sahip olmasıyla bilinen Cezayir donanması, 16. ve 17. yy'da gücünün zirvesindeyken, 18. yy'ın sonlarında bu gücü kaybettiği görülmektedir. Cezayir'in sahip olduğu deniz birliklerinin sayısı yıldan yıla azalmaya yüz tutmuş ve 1799 yılında askeri birliklerinin sayısı sadece 17 veya 22'ye düşmüştür (Grammont, 1887, s. 240; Saidouni, 2000, s. 136). 19. yy'ın başlarına kadar donanmanın durumu sürekli olarak kötüye gitmiş, ancak geçici olarak 1815 yılına kadar süren kısa dönemli bir iyileşme yaşamıştır. Muhtemelen bu iyileşmenin sebebi, Cezayir'in İsveç, Danimarka, Portekiz ve İspanya gibi bazı Avrupa ülkeleriyle barış anlaşmaları imzalaması ve Avrupa'nın o dönemde Napolyon'un savaşlarıyla meşgul olmasıdır (Obeidi ve Dahmani, 2017, 125-148).

Osmanlı hâkimiyetinin son dönemlerinde, Cezayir donanmasının zayıflamasına ve çökmesine neden olan birçok sebebin bulunduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlisi, 1799 yılında Dayı Mustafa Paşa'nın "Bejaya ile el Koul" arasında bulunan ormanların işletilmesini "Bakri ve Buşnak" Yahudilerine vermesi ve bu karar nedeniyle gemi endüstrisinin bozulmasıdır (Şvitam, 2011, s. 51). O dönemde, Cezayir donanması tarafından kullanılan çeşitli savaş gemilerinin yapımında bu ormanlardan kesilen kerestenin kullanıldığı bilinmektedir. Yönetimin vermiş olduğu bu tekelleştirme kararı sonucunda, halk hazırlanmış oldukları keresteleri sadece bu iki Yahudi'ye eskisinden çok daha düşük fiyatlara satmak

⁸ Bahsettiğimiz deniz seferleri arasında, 1775'te düzenlenen Le Cant Oreill Seferi, 1783-1784'te düzenlenen Don Antonio Barcelo Seferi, 1815'te Amerika'nın Cezayir'e karşı düzenlediği sefer, 1816'da İngiliz-Hollanda Seferlerini sayabiliriz.

zorunda kalmışlardır. Bu durum zamanla halkın ağaç kesmeyi ve satmayı bırakmasına yol açmış ve bunun sonucunda gemi atölyeleri, gemi tadilatı ve yeni gemi inşaatı için gerekli olan ahşap malzeme bulanamaz olmuştur (Şvitam, 2011, s. 52).

Bu dönemde gemi inşaatının gerilemesinin yanı sıra, Cezayir donanmasının zayıflamasına neden olan başka faktörler de sayılabilir. Bunlar arasında Avrupa ve Amerika'nın güçlü donanmalarıyla birçok savaşa girmesi sonucu Cezayir uğradığı maddi ve beşeri kayıpları bir türlü telafi edememiştir. 1815'te yaşanan Cezayir-Amerika ve Cezayir-İngiltere savaşları bu kabilden değerlendirilebilir (Saidouni, 2000, s. 142).

4. ASKERİ GÜCÜN ZAYIFLAMASI VE CEZAYİR'İN SİYASİ DURUMUNA ETKİSİ

İncelemekte olduğumuz dönemde Cezayir deniz ve kara kuvvetleri arasında sürmekte olan nüfuz ve güç rekabeti, Cezayir'in askeri gücünün zayıflamasında büyük rol oynamıştır. Zira Cezayir donanmasının denizde veya düşman Avrupa ülkelerinin kıyılarında yürüttüğü seferlerden elde ettiği büyük mali gelirler, Cezayir hazinesinin servetle dolmasına, deniz reislerinin zenginleşmesine ve güçlerinin artmasına katkı sağlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak, reisler gücü ellerinde tutmuştur. Bu gibi durumlarda Yeniçeri liderlerinin de güç rekabetine girmeleri şaşırtıcı değildir. Ta ki dayılar döneminde gücün dizginlerini kendi ellerine geçirmeyi başarmışlardır (al Zahhar, 2016, s. 95). Ancak hem donanmanın hem de Yeniçerilerin zayıflamasından sonra ortaya çıkan maddi sıkıntılar sonucu, gelirler devletin mali harcamalarını karşılamak için bile yetersiz olmaya başlamıştır. Dolayısıyla devlet, askerlerin maaşlarını ödemekte geç kalmaya başlamış ve bu da Yeniçerilerin isyan etmelerine ve kaos ortamı çıkarmasına neden olmuştur (al Zahhar, 2016, s. 134-137).

Öte yandan Yeniçeri askerlerinin başlangıçta tam zamanlı askerlik dışında bir uğraşları bulunmamaktaydı. Askerlik hizmeti dışında evlenmelerine veya herhangi askerlik dışında bir faaliyette bulunmalarına izin verilmezdi. Kuşkusuz bu kurallar Yeniçerilerin gücünü, disiplinini ve katı askeri kişiliklerini korumalarını sağlamıştır. Ancak Osmanlı Cezayir tarihinin son döneminde yeniçerilerin kışla dışında yaşamalarına ve evlenmelerine izin verilmiştir. Sonuç olarak, bu askerler ailelerine çok fazla bağlanmışlar ve kışla dışında çok fazla zaman geçirmeye başlamışlardır. Ayrıca dinlenme dönemlerinde veya kışlarına katılmalarını gerektiren askeri harekâtların olmadığı zamanlarda çeşitli meslekleri icra etmelerine ve dükkân açmalarına izin verilmiştir. Doğal olarak bu askerler, ailevi sorumluluklarla uğraşırken askerlik mesleğinden uzaklaşmışlardır (Şvitam, 2011, s. 53-54).

SONUÇ

Cezayir'in İspanyol işgalinden kurtarılmasıyla başlayan ve bölgede yaklaşık 300 yıl devam eden Osmanlı hâkimiyeti dönemi, bölgede uzun yıllardan beri devam etmekte olan siyasi anlaşmazlıkları sonlandırarak Cezayir'i Kuzey Afrika'nın en müreffeh eyaleti haline getirmiştir. Osmanlı hâkimiyetinin sürdüğü yıllar boyunca, bölgeye yönelik olarak Avrupa ülkelerinin saldırıları ve tehditleri devam etmiştir. Çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen bu deniz saldırılarına karşı koymak amacıyla, Osmanlı Devleti, Cezayir'de sürekli olarak güçlü bir donanma bulundurmıştır. Hatta Osmanlı Devleti asırlar boyunca bu donanmayla Akdeniz'in büyük bir bölümünün kontrolünü sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girip yıldan yıla güç kaybetmesinin etkileri, Cezayir'de de hissedilmiş ve vilayetdeki Beylikler hem kendi aralarında siyasi çekişmelere girmişler hem de halktan uzaklaşarak güçlerini kaybetmeye başlamışlardır.

Fransa İşgali Öncesi Cezayir'in Durumu (1792-1830)

Cezayir'deki eyalet yönetiminin ihmalleri sonucu, donanma yıldan yıla eski gücünü kaybetmiştir. Ayrıca yerel otoritenin zayıflaması ve halka karşı bir takım kötü uygulamaları, eyalet içerisindeki çeşitli kesimlerin öncülük ettiği isyanların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu arada Osmanlı Devleti'nin genel durumunu ve eyaletteki gelişmeleri izleyen ve bu durumu bir fırsat olarak gören çeşitli Avrupa ülkelerinin, bölgeye yönelik deniz saldırıları artmaya başlamıştır. Bütün bu faktörler, uzun süreden beri Cezayir'i işgal etmek için fırsat kollayan Fransızların Cezayir'e yönelik güçlü bir saldırı başlatılmasının zeminini hazırlayarak, eyaletin uzun sayılmayacak bir süre içerisinde Osmanlı Devletinin hâkimiyetinden çıkmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- al ĞARBÎ, al Ğali. (1986). *al Hayat Siyasiya fi Niyabet al Cezayir İban Asr al Dayat, Servet İbn Şerif Adarkaoui Zid al Atrak fi Matla' al Karn 19*. Macalla al Buhus al Tarihiyya, 23-24, 164-178.
- al ANTARÎ, Muhammed Salih. (1974). *Sinin al Kuht ve al Masgaba ev Macaat Kosntina*. al Şerike al Vataniyya Lin-Naşr vet- Tavzi', Cezayir.
- al MADANÎ, Ahmed Tevfik. (1974). *Muzakkirat al Hacc Ahmed al Şerif al Zahhar, Nakib al Aşraf al Cezair*. al Şerike al Vataniyya Lin-Naşr vet- Tavzi', Cezayir.
- al MAZARÎ, Ağa bin Avde. (1990). *Tulu' Saad al Suud fi dhbar Oran ve al Cezayir ve İspanya ve Firansa ila avahir al Karn Al Tasi' Aşar*. Dar al-Gharb al-Islami. Cezayir
- al NASİRÎ, Abu al Abbas Ahmed. (1997). *al İstiksa li Ahval Dour al Magrib al Aksa*. Dar al Kitab, Darul' Beyda.
- al VAHRANÎ, Mouslim Bin Abdulkadir (1974). *Enis al Garib ve al Musafir*. al Şerike al Vataniyya Lin-Naşr vet-Tavzi', Cezayir.
- al ZAHHAR, AC. (2016). *Mouzakkirat Ahmed al Şarif Ahmed al Zahhar*. Al-Shrika Al-Vataniya Lin-Nashr Vat-Tauzi, Cezayir.
- al ZİYANÎ, Muhammed Bin Yusuf. (2013). *Delil al Hayran ve Enis al Sahran fi Ahbar Madinat Oran*. Alim al Maarifa, Cezayir.
- BİN EMİR ABDULKADİR, Muhammed. (1903). *Touhfatu'l Zair*. al Matbaa al Ticariyya al İskenderiyye, İskenderiye.
- BOUCHNAFÎ, Muhammed. (2005). *al Dey Hüseyin ve Sukut Eyalet Al Cezayir 1818-1830*. al Usur, 6-7, 97-108.
- BUAZİZ, Yahya. (1985). *Mudun Tarihiyya "Oran"*. al Muessese al Vataniyya Lil-funun, Cezayir.
- GRAMMONT, Henri-Delmas De. (1887). *Histoire d'Alger sous la domination turque 1515 – 1830*. E. Le roux, Paris.
- ŞVİTAM, Ezargi. (2011). *Nihayet al Hukm al Osmani ve Avamil İnhiyarihi 1800-1830*. Dar al Kitab al Arabi, Cezayir.
- HİLAILÎ, Hanifi. (2006). *al Savarat al Şabiya fi al Cezayir Avahir al Ahd al Osmani Karad fi'l ala' Siyaset al Tahmiş*. Macalla Camia al Emir Abdulkadir lil-Ulum al İslamiyye, 10(21), 189-204.
- KHODJA, Hamdan Bin Osman. (2005). *el-Merâat*. eş-Şeriketü'l Vataniyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzi'el-Cezâir, Cezayir.
- MAKİDACHE, Aljiya. (2017). *Tarika Darkaouia fi'l Cezayr, Mafhumihâ & Mevakifihâ mina'l İhtilal el Ecnebi, 1786-1914*. al Turas, 25, 129-141.

- Mubarak CHOUDER, (2015). Hamalat al Uruppiya Ala'a İyalet al Cezayir ve İnikasatiha Fima Beyin 1671-1830 fi'l Arşif al Vatani. Cilali Alyabis Üniversitesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Sidi Belabbas.
- OBEİDİ, Sabah Nouri Hadi ve DAHMANİ, Toufik. (2017). *Eyalet al Cezayir al Osmaniye Beyn Mavarid al Bahr ve al Zaraib*. Macalla al-Malawiya lid-Dirasad al Asariyya vet-Tarihiyya, 4, 125-148.
- SAİDA, Zizah. (2014). *al Tarika Ticaniya al Naşa' ve al Tatavur*. Macalla al Ulum al İctimaiyya, 9, 72-87.
- SAİDOUNİ, Nasruddin ve al BOUBUDLİ, al Mahdi. (1984). *al Cezayir fi'l Âhd al Osmani*. Mektebe al Cezairiyye lid-Dirasati al Tarihiyye, Cezayir.
- SAİDOUNİ, Nasruddin, (2000). *Varakat Cezayiria Dirasad ve Abhas fi Tarih al Cezayir, al Ahd al Osmani*. Ğarb al İslami, Beyrut.